

többé nem írhatóak le egyetlen mintázat mentén. Az identitáspolitikai plurális világokban érvényes normák szerint működik – vagy sehogy.

A demográfia kérelmelhetetlen tények elé állít mindannyiunkat. Magyarország pár száz év tizeden belül képtelen lesz eleget tenni a méretgazdaságosság normáinak: egész egyszerűen nem vagyunk elegenden ahhoz, hogy megtermeljük mindazt, amiből megélhetünk. Azaz vagy százezres nagyságrendben folytatódik a migráció, vagy nem lesz, aki a következő nemzedékek nyugdíjához szükséges javakat megtermelje. Kérdés, hogy a hiányzó tömegek a történelmi Magyarországról érkeznek-e, mint ahogy nagyrészt eddig történt. S, minthogy a válasz erre több mint bizonytalan, ezért a helyzet az, hogy a történelmi sérelmeivel foglalkozó, monokulturális országból pár évtized múlva igazán komolyan multiethnikus, többnyelvű ország lesz, de mi erre aztán végképp, egyetlen pillanatra sem vagyunk felkészülve. Mi Trianonnal bíbelődünk, miközben a kérdés az, hogy miként képes az idegenektől rémült magyar lakosság együtt élni például a korszerű iszlámmal.

A jelen idő realitását visszavonni örült kaland, amely nem pusztán kultúrtörténeti kérdés. Mikszáth Kálmán *Beszterce ostroma* című regényének főhőse, Pongrácz gróf, a középkor megszállottja elődünk, de nem alteregóink egyike. Pongrácz gróf nem Bovaryné.

A történelmi Magyarország kísértetét nem érdemes feltámasztani, mert az zombie lesz. Halott, amely az élőket öli. S talán mégiscsak túl kellene élnünk a rettenetes történelmünket.

HORVÁTH ANDOR

Egy szó

■ A napokban eszembe jutott egy szó. Én használtam román barátommal, A. T.-vel folytatott egyik beszélgetésünk alkalmával 1988-ban. Akkoriban éppen a két világháború közötti román esszéválogatáson dolgoztam. Arról beszéltem, miért lelkesít annyira ez a munka, s akkor A. T. azt kérdezte: jó-jó, ezt mind érti, de miért tartom olyan fontosnak, hogy a magyarok efféléket olvassanak. Ez volt az a pillanat, amikor kimondtam azt a bizonyos szót. Azért, válaszoltam, mert attól tartok, hogy az erdélyi magyarok – mert persze róluk volt szó – „felmondják...”. A szó románul: „a denunța”. Ennek az igének két jelentése van: az egyik „feljelent” (lásd: denunciál), a másik „felmond” (mármint szerződést vagy egyezményt), és én e második jelentésre gondoltam. Emlékszem – ezen most nevetek – rá is kérdeztem: érti, mire gondolok? Hogyne értette volna, ismerte saját anyanyelvét.

De hogy mit is mond fel: nehezebb visszaemlékezni arra, hogyan folytattam. Inkább a gondolatot rekonstruálom, semmint az akkor használt kifejezést ismétlem: „felmondja a *modus vivendit* a románokkal”. Ő ezt is értette, nem kellett hosszan magyaráznom, mit akarok ezzel mondani.

Ahogy most újra lejátszódik előttem, úgy érzem, fontos pillanata volt életemnek. Nem mintha azt képzelném, hogy az a szerény kötet (*Korszellem és önismeret* címmel jelent meg 1988-ban a Kriterion kiadásában) sokat változtatott volna a dolgok állásán és a világ folyásán. (Habár személyes élettörténetemben egy váratlan fordulat következtében rövidesen sokat számított, de erről máskor.) A megérzést tartom fontosnak, ami akkor kimondatta velem azt, amit annyi év múltán is érdemesnek vélek felidézni.

Miféle *modus vivendi* járt az eszemben? Az erdélyi magyarokat, mint tudjuk, nem kérdezték meg, amikor meghozták a döntést Trianonban. Ennek ellenére – keserű szívvel, félelemmel teli lélekkel – elfogadták a döntést, elismerték az új impériumot, és próbáltak talpon maradni a számukra súlyosan hátrányos körülmények közepette. Nem tekintették feltétlenül barátjuknak a többségi románságot, de nem láttak benne kizárólag az elpusztításukra törő ellenséget sem. Ennek megvolt a maga hagyománya – mindössze annyi történt, hogy a szerepek felcserélődtek. Szerződést ez ügyben csakis elvontan kötöttek, bár sokat írtak és nyilatkoztak arról, hogy mi a teendő, miképpen irányítsák sorsukat, meg effélék.

Ezt hallottam, ezt tanultam a nálamnál idősebbektől, akikre harcaik, szellemi teljesítményük folytán felnéztem. Akik nem behódoltak, hanem küzdöttek, nem átálltak, hanem szilárdan helyben maradtak, nem lázítottak, hanem építettek. Persze nem lett volna könnyű megmondanom – a beszélgetés akkor nem is tért ki erre –, mi következne szerintem abból, ha mi „felmondjuk”. Következhet sok minden – rakom most egymás után a lehetőségeket. Következhet a teljes, inkább meddő és búskomor, semmint egészséges elzárkózás és begubózás. A haraggal és megvetéssel való telítődés a többiek iránt. Az eleinte csak kevesekben, majd egyre többekben érlelődő vágy, hogy el kell menekülni. És persze következhet – legsötétebb álmaimban sem kívántam ezt, bár a kísértés létezett – afféle agresszív elvadulás, amely akár a halált is vállaló szabadságharcosokat szül, mint száz éven át az írek, később a baszkok és a kurdok körében. Ezek mind önpusztító változatok.

Én akkor nem a románokat akartam bármiről is meggyőzni – közülünk igazából senkinek a szava nem juthatott el hozzájuk úgy, hogy az számítson –, hanem saját magunkat, mármint azt a néhány száz olvasót, akire számíthattam. Meggyőzni arról, hogy minden rémség ellenére van még kivel, van még hogyan. Hogy ezzel az országgal még van mit kezdeni. Hogy azt a bizonyos *modus vivendit* azért nem lehet felmondani, mert egy ilyen lépésnek mi csak kárvallottjai lehetünk. Magunkban véve lehetünk szépek és okosak, szerezhetünk akárhány szánakozó, velünk együtt érző, netán felháborodott barátot a nagyvilágban, de a dolgainknak idehaza kell rendeződniük, s ehhez a magunk készenléti állapotát szüntelenül karban kell tartanunk. Állhat ugyan egy kisebbség ellenséges viszonyban a többséggel, de ha szakításra viszi a dolgot – akár csak belsőleg, a lelkekben véghezvitt szakításra –, abból az következik, hogy nem egyszerűen a meglévő hidakat rombolja le, hanem azokat is, amelyek sorsát saját jövőjével kötik össze. A többség fölött ugyanis a kisebbség nem győzhet, csak vele együtt.

Mіндеz ma már távoli emlék, sokan nem is értik talán, az évtizedekkel korábbi történelem miféle sötét szegletéből bújt elő. Tanulsága sem több talán annál, hogy gondolkodnunk kell most is azon: miféle *modus vivendi* maradt ránk a múltból, s hogyan kell azt egészen más körülmények között helyesen értenünk és vállalnunk.